

Felébresztett arcképek

*„A portré az elmúlás műfaja. Ilyen volt szokása, tudom már!
(Hát... tudom is meg nem is.)”
(Esterházy Péter)*

Ez a kiállítás valószínűleg annak is köszönhető, hogy a szabadkai Városi Múzeum néhány évvel ezelőtt új otthont kapott, miután már rég kinőtte a Városháza szép, ámde alkalmatlanná vált terét. A költözködés végeérhetetlen folyamatát, a dobozolást, aki egyszer is költözött életében, vissza nem kívánja. Még ha haszon is van belőle. Mert varázslatos, elfelejtett, esetleg addig levegőhöz nem jutó dolgok kerülhetnek elő. Ez utóbbi történt a Városi Múzeumban is, amely mióta új épületbe költözött, határozott koncepcióval, korszerű módon alakítja programját, mutatja be addig ha nem is elfeledett, de kényszerűségből rejtve maradt kincseit.

Ez a történet jóval több egy pusztá kiállításnál. Lehetett volna amolyan „háztájiból” összehozott produkció, az „ez van, többre nem telik” mérsékelt panaszos felhangjaival, ehelyett az elmúlt évek legjobb, legdinamikusabb, sőt, legkorszerűbben kommunikáló kiállítása jött létre. Lám, „mindössze” ki kell a képeket emelni a raktári tárlókból, így-úgy csoportosítani, felfüggeszteni, és kész a kiállítás.

Komoly kutatás eredménye azonban ez a tárlat, amely során nyilvánvalóvá válik, hogy a nemszeretem korszakok is eliminálhatatlanul múltunk részei, lásd a szabadkai polgármesterek portréit vagy a szocreál szellemében készült „hazafias” alkotásokat. S ha már letagadhatatlan, vizsgálандó és differenciálandó.

Első ízben készült ilyen átfogó és átgondolt válogatás a művészeti osztály gyűjteményében található portrékból, mintegy két évszázadot, a stílusok és technikák tárházát bemutatva. Ismerős portrék visszaköszönnék ugyan, de alapjában véve egy alig ismert gyűjteménnyel szembesülhetünk, ahol megannyi formai és szemléleti változat érvényesül. Szimbolikus és realisztikus, romantikus és expresszív, a megrendelés „letudása” és az alkotás

öröme, összeszedettség és választékosság. Szerencsés együttlétek meglétének eredménye ez a tárlat, ugyanakkor szokatlan, szuggesztív energiákkal is bír, amelyek létrejöttéhez a portrék autentikus, izgalmas elrendezése is jótékony támpontokat kínál.

Éppen a fentebb említett izgalmas elrendezéssel szinte megoldhatatlannak látszó feladatot oldott meg a tárlat kurátora a maga teljességre törekvésével. Kitartó, szívós, hasznos és fontos kutatómunka eredménye áll a látogatók előtt.

A tárlat e jól tagolt, mégis tágas teret nyújtó birodalmában jól megfér egymással, vagy még inkább, kiegészíti egymást a kisember-romantika, a társadalmi felemelkedés különféle vetülete, az asszonyok olimposzi minőségű imádata, pátosz és játékosság, háború és béke, de még a szocializmus illúziója is.

Van ebben a képzőművészeti időutazásban valami meghökkentő, ugyanakkor nagyon magával ragadó. Nevezetesen az, hogy egészen váratlan módon, teret és lehetőséget kínál egy majd két évszázadot felölelő időszak megismerésére, megszeretésére, egybenlátására és egyben-igénlésére, s a gyűjteményben szerencsére szerepelnek olyan alkotók is, akik képesek voltak, tudták-akarták látni és láttatni a teljességet. Nagyon tanulmányos játék/szórakozás egyszer úgy végigmenni a kiállított képek előtt, hogy, mondjuk, csak a ruha- és hajviseleteket nézzük, aztán egyszer úgy, hogy csak az arckifejezéseket figyeljük. Konvenciók és tradíciók vizsgálata. Kiról, miért és mikor készült portré? A társadalmi helyzet szülte megfelelő kényszeréből, amikor általában a festő is lélektől és lelkesedéstől gondosan elkülönített rutinmunkákat adott ki a keze alól (a szabadkai polgármestereket megörökítő festmények sorozata, a polgári szalonokba, esetleg tisztaszobákba készült konzolidált és meglehetősen unalmas portrék családfőkről és nejeikről, a múlt század negyvenes-ötvenes éveinek a szocreál jegyében készült képei – noha ez, elsősorban alkotóik személyét tekintve, kínál néhány csemegét), vagy éppenséggel a stílusharcoknak fitytyet hanyó, érzelem inspirálta művek, olyan festmények, amelyekről egész történetek köszönnek ránk, könnyed, nagyvilági asszonyokról, akik szabályos, elefántcsontszínű nyakán, vállán, karján már helyenként ott lebeg a szecesszió füledt erotikája és kétségbevonhatatlan eleganciája, ünnepi ruhába öltöztetett, amúgy láthatóan égetnivalóan eleven kisfiúkról, illatos cigarettát szívó, magabiztos férfiokról, nyakkendőt viselő, ám darabos mozdulatú, a szokatlan öltözékben feszengő kolosszusokról, komolyan és felelősségteljesen a világba tekintő házaspárokról; könnyű, habos nyári ruhába öltözött, még álmodozó, finoman félrebillentett fejű fiatal lányokról és komoly, gazdag érzelmi életet élő, a nagypolgári réteghez tartozó

asszonyokról, akik a festő előtt ülve talán azon méléztak, jól döntöttek-e, amikor lemondtak álmaikról; szenvedő, mondén fiatalemberekről, akik betegesen, bódítószerek mámorában vágyakoztak el Sárszegről és környékéről... És történeteket mesélnek a festők gyermekeiről, feleségeiről, barátairól készült portrék is, nemcsak a megfestettéről, de legtöbbször magáról a festőről (hiszen egy portré mindig kettős portré); mi tudható meg egy emberről, mi látszik ki belőle, mint egy nyomozás... De olyan ez, mint egy álom, az álom pedig Heller Ágnes szerint olyan, mint egy jó portré: tükröződik benne maga az ember.

Mindenképpen tanulságos megfigyelni a portréfestést aktualitás szempontjából is. Míg egykoron népszerű, meghatározott társadalmi rétegeknél szinte megkerülhetetlen velejáró volt a portré jelenléte, később, nyilván a társadalmi, de művészetszemléleti változásoknak betudhatóan, csökkent az irántuk való érdeklődés. Egy nemrégiben még az érdeklődés homlokterében szereplő műfaj, melynek lehetőségei, művészi eredményei semmiképpen sem igazolják ezt a kiábrándulást, s melynek értékei sem válhattak alsóbbrendűvé, legfeljebb csak időszerűtlenné, a beköszöntő kor által meghaladottá, egyszeriben lekerül „napirendről”, nincs közönsége és nincs művésze sem. Persze, Bárdos Artúr már 1914-ben megállapította éppen a portréfestészet kapcsán, hogy „a műfajoknak is megvan az ő időszerűségük, hogy ne mondjuk: divatjuk, amely őket a különböző korok művészetében nagyon változóan szerepelteti”.

A portré szerepe és jelentősége a képzőművészetben az egyéb reprodukciós eljárások fejlődésével alapvetően megváltozik, a felhozatal jelentősen csökken, talán némi visszafejlődést is mutat, és két alapvető jellemzője van: az egyik az, hogy csökken ugyan a festett portrék iránti igény, ám továbbra is vannak festők, akik a tehetősebb réteg tagjainak hűségese lefestéséből élnek, ahol is az egyetlen követelmény az, hogy hasonlítson, mi több, jóindulatúan hasonlítson, s léteznek azok a reprezentatív szükségletek is, amelyeket csak pompás keretektől övezett hatalmas vásznakon, fényes olajfestékekkel és minél realistább módon lehet kielégíteni, miközben azzal, hogy a megrendelő ragaszkodik az „olyan, hogy majd’ megszólal” ábrázoláshoz, a portré mindinkább eltávolodik az aktuális törekvésektől, s a kispolgári réteg, vagy éppenséggel a „rohamléptekkel fejlődő szocializmus” kívánalmainak felel meg; a másik jellemző viszont az, hogy a portréfestészetrel is foglalkozó művészek megpróbálják a festészet aktuális izgalmait belevinni ebbe a műfajba, olyan portrékat festeni, amely a művész számára szükséglet, hiszen az őt érdeklő problémát csakis ezen belül tudja kibontani. A kiállításon jó példa erre az a kis terem, ahová többek között Sáfrány és Vinkler egymásról, Sáfrány Konjovicsról, Radmila Radojević

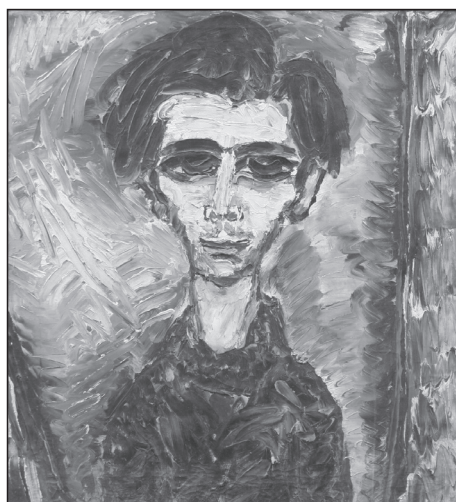

Oláh Sándor: Feleségem arcképe (1920)

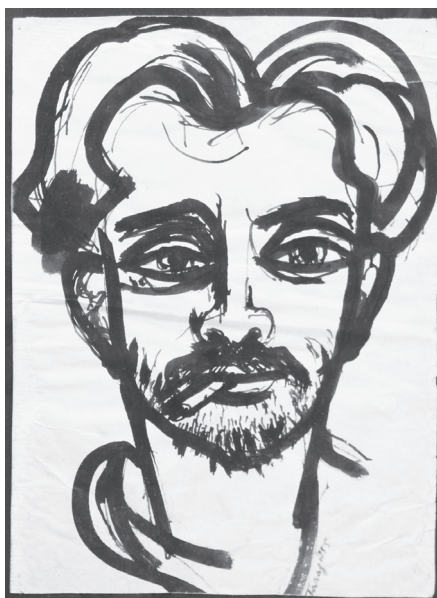
Hangya András: Kislány (1964)

Florika Štefanról festett portréi kerültek, s amelyek jórészt tükrözik az 50-es, 60-as évek vajdasági művésztelepi hangulatát, de ez már egy másik kiállítás témája kellene, hogy legyen. Ezek az alkotások jól szemléltetik a portréfestészet új útjait, amely már elfordul a lefestés és a puszta konstatálás módszerétől, s egészen más értékeket hangsúlyoz. Mondanivalója ott kezdődik, ahol a fényképszerűen festett portréé véget ér, mélyebbre hatol, hogy azokat a dimenziókat is rögzíthesse. Természetesen, ha a képzőművészet történetének nagy portréfestőire gondolunk, akkor nyilvánvaló, hogy sem az intim, sem a lélektani portré nem új találmány, csak talán a közvetlen elődökkel szemben kell ezt hangsúlyozottabbá tenni. Persze, a festészet különböző irányai eltérő módon foghatják fel a portrét, magának a műfajnak a lényege azonban változatlan marad: az ember egyéniségének tükröződése a festői világszemléletben.

A nagyjából két évszázadot felölelő anyag alapján véve a helyi – magyar/szerb/horvát/német, közép-, kelet-, illetve kelet-közép-európai – kontextusból táplálkozik, metaforái innen származnak, s mondánivalójukat is az itt élők értik meg gyorsabban és pontosabban. Aki most látja először az itt felvonultatott portrékat, valószínűleg az is felismeri az elrendezés természetességét. Így együtt és utólag szinte minden ötlet és forma kézenfekvőnek és logikusnak tűnik, de szól ez a kiállítás az átmenetek és a köztes, eltűnt idő

Sáfrány Imre: *Vinkler* (1953)

Faragó Endre: *Önarckép* (1955)

iránti vonzódásról is, pontosabban: megszólítja az erre fogékony és érzékeny szemlélőt. Identitáskeresés, idegen arcok fürkészésével.

Az állami támogatás hiánya által ellehetetlenített kultúra lenyomata is ez a tárlat, hiszen ami kíséri, ami a kísérőanyag, az a viszonylag kis pénzből kihozható, színes reprodukciót tartalmazó belépőjegy, a gyermekek számára készült memóriajáték, az ugyancsak az ő részükre „kitalált” folyamatos múzeumpedagógiai foglalkozások, játszóházak, előadások, a nagyon hatékony Facebook-jelenlét (meg tudja szólítani azokat is, akik nem a lelkük vagy ízlésük miatt mennek el egy kiállításra) stb. olyan többletet kínálnak, amelyeket a világ nagy kiállítótermei, múzeumai nyilván a szabadkai Városi Múzeum többéves költségvetését kitevő summáért hoznak tető alá. De azok egy ilyen kiállításhoz pazar, reprodukciókat felsorakoztató, a bemutatott anyagot feldolgozó tanulmányt tartalmazó katalógussal is előrukkolnak. A Városi Múzeum ezt ez idáig nem tehette meg. És ez nagy kár.

A hazai kultúra hierarchijában a képzőművészet rettentő rossz helyen áll. Elég megnézni a televízióban sugárzott bármelyik „kulturális” műsort, elég belepillantani nyomtatott sajtótermékeink kulturális rovataiba, és meg lehet nézni, össze lehet hasonlítani, mennyi helyet kap egy-egy kiállítás a kultúra más szegmenseihez képest (nem azt akarom ezzel mondani, hogy a kultúra bármely szegmense is elegendő helyet kapna). Persze, ezen egy kiállítás, ha megfeszül, sem tud változtatni, mert itt a képzőművészet so-

kek számára befogadhatatlan, ismeretlen, rejtélyes dolog. Errefelé nem presztízs, ha otthon kép lóg a falon.

Mint ahogyan az is nyilvánvaló, hogy addig, míg sokak számára az is felfoghatatlan, hogy egy jó kiállítás megrendezéséhez legalább annyi pénz kellene, mint egy közepes vagy rossz filmhez, mint egy jól-rosszul működő művelődési egyesület éves fenntartásához, addig nincs is miről beszélni. Ez az oka annak is, hogy késik a monográfia. Talán majd ha leszdedik a tárlat anyagát, s az anyag visszakerül oda, ahol eddig volt, újabb alkalomra várva. De az akkor már nem lesz ugyanaz.

A tárlat kurátora s a múzeum munkatársai populáris eszközökkel próbálják meg eljuttatni az emberekhez ezeket az eddig tárlókban porosodó munkákat. A példás munkát példás szerkesztés, egységes kurátori koncepció kíséri. Mesél és felidéz. Ezek a népszerűsítő formák járható utat jelentenek. Van is igény, hogy popularizálni kell a képzőművészetet. Talán nem szándékos, hogy ilyen hosszan tart nyitva a kiállítás, mégis jó, mert mire felesemélnék az emberek, hogy meg kellene valamit nézni, mire más városokból eljutnak, addigra vége.

A legszárazabb tárgyszerűségre törekedve is meg kell állapítanom, hogy a kiállítás látogatása tömeges, és az érdeklődés folyamatos. Minden korosztály részéről.

És végén jöjjön az ajánló. Ha úgy érzi, a nehezeire esik a világ manapság, mindenképpen keresse fel ezt a kiállítást: nem tudok most jobb terápiát az elhúzódtól tölteni.

Az idő arcai – Portrék a szabadkai Városi Múzeum Művészeti Osztályának gyűjteményéből. Megtekinthető 2010. 05. 15. – 2011. 04. 15. között a Városi Múzeum földszinti kiállítótermeiben. A tárlat kurátora: Ninkov K. Olga, restaurátor: Korbecz Papp Zsuzsanna.